

Fekete Gyula könyvei

Magyarország rosszul áll a világ népei között népszaporulat dolgában — döböntünk meg átlagolvasók jó 12 éve, amikor a „Magyarország felfedezése” sorozatban olvastuk Fekete Gyula könyvét. (Éljünk magunknak?) Hamarosan kormányzati döntések is születtek — melyek kedvező hatását ismerjük — aztán ismét csend lett, melyet időnként megtörnek Fekete Gyula újabb megdöbentő adatai. Mert nem pusztán az a baj, hogy nyugdíjaskorúakkal szaporodunk, hanem, hogy minderről hallgatunk, s elnézzük, hogy katedrára álljon az önzés. Az életszínvonal emelkedésének átmenetileg kedvezett, hogy egyre gyorsabban öregszik (előrepszik) társadalmunk. „A felnőttek társadalmába éli fel azoknak a javaknak egy részét is, melyek normális esetekben a növekvő utódokat illetnék. Később kell ezt majd visszafizetni uzsorakamattal. Néhány év múlva elkezdődik az a folyamat, — mely elkerülhetetlen már — évről évre tizezrekkel többen hagyják abba majd a munkát, a termelést, mint ahányan elkezdik...” — írta 1972-ben. 1960 és 1970 között 400 ezerrel fogyott a tíz éven aluliak száma. Fekete Gyula írásai tudatosították sokunkban, hogy ez nem „lélekmérgező nacionalista ábrándok kérdése”, ahogy sokan fel fogták — hanem egyszerűen állampolgári felelősség dolga. Hiszen ha így megy tovább, békés viszonyok között évente három Moháccsal, három évente egy Don-kanyarral önként megcsapoljuk magunkat. A népesség hiánya 1920 és 2020 között — a szinten tartáshoz képest — várhatóan ötmillió fölé nő. Mától az ezredfordulóig 450–600 ezres fogyásra számíthatunk.

Fekete Gyula publicisztikai kötetei — esszék, vitairások, szociográfiai közelítések — azt tudatosították bennünk, hogy az önzés (a társadalmi önzés is) csak árnyékos helyeken tenyészik. Fényre kell állítani gyermeknevelésünk ügyét is, el kell fogadtatnunk egy jövőpárti politika intézkedéseit a társadalom közhangulatával. Az *Egy korty tenger* (1974), a *Száz korty tenger* (1977) írói témái persze nem szűkíthetők demográfiai kérdésekre. Fekete Gyula a környezetünket szennyező sajtótermékekre ugyanúgy figyel, mint gazdasági életünk ellentmondásaira.

Írásai a valóság alapos ismeretében, annak következetes körüljárása után születnek. Ha mégis megdöbentenek adatai, fejcsóváló hi-

telenkedésre készítenek példáit, — el kell fogadnunk a tény: jócskán akad korrigálni való társadalmi gyakorlatunkban.

Fekete nagy erénye, a hajlandóság erre a korrekcióra; s a vitákat, ütközéseket is vállaló magatartás. A „fiatal irodalom” kérdéseiről is képes olyan szenvedéllyel írni, mint huszoneves vitapartneri, s ő az örök lángoló tud higgadt-okosan szólni, például olyan irodalmi-tudományos életünk számára neurotikus gócot jelentő ügyről: mint lehet valaki akár akadémikus is Illyés Gyuláról, Németh Lászlóról, Veres Péterről irt tanulmányokkal, miközben — fájdalom — végképp lekéstük az utolsó lehetőséget is, hogy Némethék jelenléte még nagyobb rangot adjon a magyar tudományos élet központjának: Széchenyi és Arany akadémiajának.

A *Sarkcsillag* kötet esszéit, vitairásait olvasva még markánsabb képünk alakul ki a felelősen gondolkodó hévvel vitatkozva is megfontoltan érvelő Fekete Gyuláról. A hatszáz oldalas kötet Fekete 36. könyve; ha jól számolom a 75. hazai kiadás (a példányszámok manapság sajnos megállapíthatatlanok). A szerző ehhez is igényli figyelmes olvasói jelenlétünket, csakúgy, mint az igényes dissz-kussziót mindazokkal, akik a felvett kérdésekről másként vélekednek. Esszéinek ezért erkölcsi légköre is van.

A recenzens úgy érzi, azt is el kell mondania, hogy temérdek egyéb olvasnivalót, munkát, programot félre hagyva két nap alatt olvasta el a kötetet; s helyeselve, értetlenkedve, máskor éppen kérdéseit jelezve sűrűn aláhuzogatta, lapszéli jegyzetekkel dekorálta a könyvet. Aztán hetek múltán újra kézbevéve úgy érezte: állampolgárként azonosult Fekete Gyula legfontosabb gondolataival. Ezért kívánta olvasói élményét megosztani az irodalmi-társadalmi közvélemény érdeklődőivel.

Fekete Gyula könyve arra is bizonyíték, hogy nincsenek (vagy alig akadnak) tabu témák, minden vitát a nyilvánosság országútján kell megállni, s mindenki számára elérhető fórumokon kell megválaszolni. Az elmérgesedett problémák, helyrehozhatatlan károk (anyagi vagy erkölcsi) vadnövényei mindig a demokratizmus hézagaiban gyökereznek. Ifjúkorától politikáló ember, aki a Győffy-kollégium és Nemzeti Paraszt Párt felelős (a népek felelős!) gondolkodásra nevelő iskoláját kijárva megtanulta, hogy nemcsak az egyéni és társadalmi önzés, de a hivatalos „elvárásokhoz” alkalmazkodni képtelen emberben ellenzéket, ellenséget szimatoló sanda gyanákvás is az árnyékos helyeken tenyészik.

Talpon kell maradni, az olvasók és vitapartnerek szemébe kell nézni. Amikor Fekete Gyula különböző folyóiratokban közzétette, a rádióban vasárnaponként felolvasta írásait — az olvasók ítéletére bízta magát. Régebbi munkáit is újraolvasva, úgy látom Fekete Gyulának a legfontosabb kérdésekben ma is igazat kell adnunk.

Fekete tudja, mit jelentenek számunkra az elsikkadó sokszövesztergák, görgös ekék, romolhatatlan liftek — s mint Kovács András, Mezei András, Vitray Tamás, ő is tudja: amíg nem létezik nálunk olyan fórum, nyilvános szakmai és társadalmi testület, ahol minden feltaláló megvédené igazát, az irodalomművészet-publicisztika; a jó értelemben vett közírás feladata ez is. A mi korunk Széchenyieként aposztrófált Erdei Ferenc emlékeit; Németh László nagy történelmi pillanatát — szárszói beszédét — vagy éppen nemzedéktársai sorsát (Sipos Gyula emléke; levele Molnár Zoltánhoz) úgy tudja idézni, hogy sorai eszmei-erkölcsi igényességét bizonyítják.

Ki tudná felháborodás nélkül olvasni Táguló Gutenberg-galaxis című alatti jegyzetét: / 15 q 70 kg könyvért — vegyes papírhulladék — (klasszikus filozófia, Jókai, Móricz stb.) 628 forintot számlázta a MÉH-telep. A fuvarköltség és a rakodás után 200 Ft marad tisztán. Kötetenként 5 fillér. 1983 októberében a tv Stúdió műsorában milliók háborodtak fel a könyvterjesztés raktáraiból közvetlenül zúzdába szállított könyvkrakományok láttán, s lettünk még ingerültebbek az „Illetékes” — És-ben közölt — cáfolata után: semmi sem változott, a „Hivatal” tovább packázik velünk.

Szenvtelen, tárgyilagossággal fogalmaz Fekete; de indulatai izzanak. A tanulságok levonását pedig gyakorta bízta ránk. A *Sarkcsillag* írásaiból megismerjük a toleráns, a tőle eltérő elveket vallókat is érteni akaró közírót. A Vigilia szerkesztőségének kérdésére elmondta; hogy bár ő nem Isten-hívó, de nem kételkedik Isten létében, hisz ő attól van, hogy hatalmas tömegek, az emberi világ fejlődését meghatározó erők hisznek benne. „Az egyházak ma nálunk nem osztoznak a világi hatalomban (valamikor osztoztak); sem politikai, sem gazdasági erejük nincs ahhoz (valamikor volt), hogy elmélyíthetnék az emberi kiszolgáltatottságot. A lelkek fölötti hatalmukat pedig — én úgy látom — jóra használják: az emberek jobbitására, a rossz fajta ösztönök és törekvések irtogatására, az egymás iránti megértés, testvéri segítség, áldozatvállalás — voltaképp a közösségi érzés — fejlesztésére... A vallás-erkölcs olyan erkölcsi tartást ad a hívőknek, amely teljességgel összehangzatos vagy összehangba hozható a szociálisan erkölcsessel.”

Végezetül néhány gondolat a Bibó István emlékének ajánlott Szellem és hatalom c. tanulmányból. „Nincs olyan zsarnok, aki belenyugodnék, hogy a gondolatnak nem lehet ura. Hiszen aki belenyugszik, az már nem

zsarnok.” Bibó írta: „Az általánosan elterjedt ellenkező nézettel szemben le kell szögeznünk, hogy a politikában hazudni nem lehet. Pontosabban: lehet itt-ott hazugságokat mondani, de nem lehet hazugságokra politikai programot felépíteni.” „A mindenkori hatalom jogot formál arra — bevallja vagy sem —, hogy jobb belátása szerint, az általa legalkalmasabbnak ítélt módszerekkel korlátozhassa a szellemi szuverenitást, minősíthesse a gondolatot, kiváltképp az őt illető bírálatot, megnyilatkozásokat.” Bibó 1945-ös tanulmányának sorsa erre a korlátozásra akár ellenpélda is lehetne; hiszen megjelent. Igaz, hogy néhány száz példányos ifjúsági folyóiratban, s ott sem zökkenők nélkül, de végtére is megjelent. Fekete Gyula leírja, hogy nyilvános vitán a magyar politikai és szellemi élet olyan egyéniségei foglalkoztak vele, mint Lukács György, Révai József, Karácsony Sándor, Ortutay Gyula, Horváth Zoltán. Bibó aggályai és előrejelzései hamarosan tragikus valósággá váltak. 1984-ben lehetetlen nem gondolnunk arra, hogy immár Fekete Gyula könyve is bizonyíték: szellemi életünk öntisztulása: folyamat.

Befejezésül a kötet címének magyarázata kívánkozik. Az irány meghatározásához egyetlen biztos tájolási pont is elegendő; a mi féltékenken például ösidőktől fogva ugyanaz a Sarkcsillag. Fekete így ír erről: „az irodalom, a művészetek rangját meglehet az mérí: képesek-e és mennyire képesek eligazító csillagtüzek gyűjtására. A Sarkcsillag kigyűjtésére az ünnepi sötétkék égen. Vagy még inkább: a felhőkkel borított köznapi égen...” Kritikusa erre is felelve úgy látja: Fekete Gyula közírói munkássága értelmünk-re támaszkodva szívünkben is képes eligazító csillagtüzeket gyűjtani.

Szijártó István

„Akik helyett szólnom kell”

Domokos Pál Péter Három könyve a moldvai magyarokról¹

A moldvai csángómagyarok életének megismertetésére már a múlt században is történetek kísérletek. E mostoha sorsú népcsoport kultúráját bemutató írások száma idővel egyre növekedett, s a csángókérdésnek napjainkban már meglehetősen terjedelmes irodalma van.

Domokos Pál Péter, a 83. életévét ebben az évben betöltő² kiváló tudós volt azonban az első, akinek öt és fél évtizedes munkássága során a figyelmet nem csupán ráirányította a részvétlenség csendjébe zuhant keleti magyarokra, de könyvek, tanulmányok, előadások hosszu sorával a felkeltett érdeklődést ébren is tartja. Fialat tanárként vállalta a csángómagyar népismeret senki által sem támogatott ügyét, s mint az alkotóműhelyéből az

utóbbi években kikerült — és a Szent István Társulat által megjelentetett — három könyve is tanúsítja (közülük kettőnek összeállítója, a harmadiknak fordítója volt) e fáradhatatlan népszolgálat ma is tart.

A három könyv közül elsőként a több mint másfél ezer oldalas „... *édes Hazám! akartam szolgálni*...”, alcíme szerint Kájoni János énekgyűjteményét és Petrás Incze János összegyűjtött írásait tartalmazó jelent meg, 1979-be. Domokos Pál Péter a könyv mindkét részét jegyzetekkel látta el, s mind Kájoni, mind Petrás életét és munkásságát ismertető tanulmányokkal egészítette ki. Mindezt megelőzi a kötetet bevezető, oklevelek, helyszínek, tárgyi emlékek fényképeivel gazdagon illusztrált, csaknem száz oldalas *Történeti áttekintés*. Eltérve a könyv beosztásától, szóljunk először a két, egész munkásságukkal a keleti magyar népcsoportokhoz kötődő, mindmáig érdemeik alatt méltányolt jeles szerzőről és életművéről.

Kájoni János (1629—1687) tudós szerzetes művelődéstörténetünk kiemelkedő alakja volt. Rendkívül sokoldalú tevékenységének, amely az egyházi irodalom művelésén, a zeneszerzésen és orgonaépítésen keresztül a történeti és botanikai művek írásáig terjedt, legjelentősebb alkotása a Domokos Pál Péter által könyvében teljes terjedelmében közölt *Cantionale Catholicum* című, először 1976-ban Csiksomlyón megjelent énekgyűjteménye. Kájoninak a szövegekhez tartozó kották közzétételére akkor nyomdatechnikai okok miatt nem volt lehetősége, ezért csupán megjelölte — vagy még azt sem —, hogy az egyes verseket mely énekek dallamára kell megszólaltatni. Domokos Pál Péter az érdem, hogy a szövegekhez felkutatva a dallamokat is. Vállalkozásának méreteit jól érzékelteti, hogy a gyűjtemény összesen 820 latin és magyar nyelvű — Kájoni kizárólag e két nyelven írt — éneket tartalmaz. Művének elején a szerző összefoglalja mindazon céljait, melyeket énekgyűjteményével elérni kívánt: „édes Hazámnak szolgálni és másoknak is alkalmatosságot és kis munkámmal adni”. Innen, Kájoni e soraiból a könyv címével választott, Domokos Pál Péter szándékait is kifejező idézet.

Petrás Incze János (1813—1886), a legelső magyar népdalgyűjtő, a moldvai Forrófalván született, s előbb Pusztinán, majd hosszú időn keresztül haláláig az ugyancsak moldvai Klézsén élt. Felsőfokú tanulmányait — szerencsére! — a reformkori Magyarországon (Egerben) végezhette, így kellően megerősödött nemzeti öntudattal tért vissza szülőföldjére hivatását teljesíteni. A moldvai csángómagyar — mindenekelőtt a lasiban nevelkedett egyházi értelmiség zömével ellentétben a beolvadás csábításának és a beolvasztás kényszerének is mindvégig ellenállt, magyar nemzetiségét élete végéig megtartotta.

Domokos Pál Péter a kötet második részében *Tudósítások* cím alatt közli egyrészt saját, rövid Petrás-életrajzát, másrészt *Okmánytár* címen az általa elérhetett és összegyűjtött „va-

lamennyi írását, saját kezével irt tudósításait, a hozzá küldött leveleket”. E kilencvennyolc dokumentum — négy kivételével Petrás írása — „a moldvai csángómagyarok fölemelkedéséért, ha úgy tetszik megmentéséért” folytatott küzdelmének beszédes dokumentuma. Jelentős részük Döbrentei Gáborhoz, a MTA titkárához intézett levél. Közülük legismertebb talán az V. sorszám alatti, „a Moldvába teleplő, vagy oda szakadott magyarok felől” Döbrentei által feltett, s a csángó népetel valamennyi területét felelőle harmincnégy kérdésre adott válasza. Továbbá a VII. sorszámú, melyhez mellékelte a maga gyűjtötte ötven moldvai csángó dalt is. A dokumentumok másik nagyobb része Petrás olyan írásából került ki, melyeket a *Magyar Nyelvőr* című lapnak küldött, illetve a lapban Rokonföldi néven jegyezve megjelent. Ez utóbbiak főleg népköltészeti és néprajzi közlések. Mind az említett, mind Petrás további, a Szent László Társulathoz, illetve ismeretlen személyekhez címzett összegyűjtött írásai a moldvai magyar népeletrre vonatkozó ismeretek kimeríthetetlen kincsanyagja.

Szemponctunkból azonban nem kevésbé lényeges a kötetet bevezető, Domokos Pál Péter tolla alól kikerült *Történelmi áttekintés* sem. Az adatokban bővelkedő, helyszíni és levéltári kutatásokra egyaránt támaszkodó, lenyűgöző tárgyismerettel megírt tanulmány ugyanis *biztos eligazítást* nyújt a moldvai magyarság mintegy hét évszázados, *valóságának megfelelő* történetében. A hiteles történetírás jelentőségének hangsúlyozása e helyt különösen indokolt, mivel a tudomány szempontjából idegen érdekek túlhajszolása olykor elképesztő megállapításokat eredményez. *Ezért* Domokos Pál Péter tanulmánya nem csupán az e témakörben hazánkban a felszabadulás után megjelent legrészletesebb írás, hanem — minden keserű tanulság ellenére is — *űdítő olvasmány!* Kiemelkedő tudományos jelentőségűvé pedig egyebek mellett annak a három pápai levélnek a közlése teszi — mindhárom a Vatikáni Titkos Levéltárból való —, amelynek nemcsak a moldvai magyarok történelme szempontjából alapvető fontosságúak, de eligazítást adnak a XIII. századi Magyarország keleti részének etnikai és politikai viszonyaira vonatkozóan is.

A második könyv, melynek szerzője Ioan Ferent, román történész, *A kunok és püspökségük* címmel 1981-ben jelent meg Domokos Pál Péter fordításában. E mű — mely jelentős arab, bizánci, orosz és magyar forrásanyag felhasználásával 1933-ban látott napvilágot (Cumanii si episcopia lor) minden sorával alátámasztja a fentebb ismertetett történeti tanulmány koraival, a kun—magyar kapcsolattörténettel foglalkozó részét.

Az 1933 és 1981 közötti csaknem ötven év természetesen nagy idő, s önkéntelenül is felmerül a kérdés; vajon az új kutatási eredmények nem teszik-e túlságosan is meghaladottá a könyvet. Aggályainkat csak megerősíteni látszik, hogy Ferent könyvének egyné-

mely eredményét már Makkai László 1936-ban megjelent, *A milkói (kun) püspökség és népei* című dolgozata is meghaladta, bár Makkai nagy becsben tartotta a moldvai pap könyvét. (Ebből vett idézet olvasható Ferent magyarra fordított művének elején...) Mindezek előrebocsátásával együtt is osztjuk a fordító véleményét, aki a korábban már említett előszóban indoklását adja munkájának. „A kun és magyar történelem szoros kapcsolata, magának a kun népnek sok vonatkozásban feltáratlan, talányos sorsa, valamint a kun kérdéssel foglalkozó magyar szakmunkák csekély száma indított engem Ferent művének kézbevételére és lefordítására.

A könyv ezen túlmenően is érdemes rokonzenénk. Azzá teszi szerzőjének eléggé meg nem bocsúlható, a tények feltétlen tisztelgetést hirdető alapállása. Miként a 231. oldalán olvasható, „a biztos tényeknél kell maradnunk, amelyeket autentikus forrásból merítünk”. S a szerző, ki egyben pap is, nem csupán hirdeti e tetszetős igét, hanem — *horribile dictu* — meg is tartja. Teszi ezt akkor is, midőn az orákulumnak tartott Nicolae Iorga igaztalan kritikáját visszautasítja. „Ahol bátoritást vártam volna, nem kaptam mást, mint gáncsat, akadályt, mintha készakarva gátat akarna vetni vizsgálódásaimnak, amelyekkel a moldvai katolikus élet történetét kutatom. Pedig jó, ha erről tudunk.” Tegyük hozzá, Iorga tartózkodott a történészi objektivitás túlbecsülésétől. Közismert tétele szerint: „mit kezdjek az igazsággal, mikor a hazámról van szó”.

Ferent másfélszáz oldalas könyve három részre tagolódik. Az első a kun hatalom kialakulásáról és fejlődéséről, a második hanyatlásáról, végül a harmadik a kun püspökség létrejöttéről szól. Legfőbb tanulsága — mint egyik méltatója írja³ — „hogy rádöbbeneti olvasóit: a kunok és más török népek hatásának mellőzése Közép-Kelet Európa történetének taglalásakor szükségszerűen vezetne torzításukhoz. A kunok ugyanis a bolgár, a román és a magyar nép régmúltját sorsdöntően formálták”. Ami ebből bennünket illet, a Domokos Pál Péter járta — és Ioan Ferent adataival megerősített — út folytatását reméljük.

Azét a Domokos Pál Péterét, aki a népdalgyűjtés révén került kapcsolatba a moldvai magyarság kultúrájával, melynek idők során legavatottabb kutatójává vált. Bartók Béla *A magyar népdal* című, 1924-ben megjelent könyvét forgatva értesült arról, hogy a Bákó (Bacau) környéki magyar falvak kivételével a népdalgyűjtés jórészt az egész magyar nyelvterületen befejeződött. Miként Beke György⁴ írja, e vidéken „a dallamgyűjtésre Domokos Pál Péter vállalkozott 1929-ben, s ezzel elindította a csángómagyar népzene gyűjtését”. Szabó T. Attila⁵ szavaival: „valóságos vándorpostol módjára járta be a moldvai falvakat és gyűjtötte az ott élő magyarságra vonatkozó társadalmi és néprajzi anyagot”.

A harmadik könyv címe: *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal*.

Részben tisztelgés a hajdani inspirátor, az útnak indító világhírű zeneszerző és tudós születésének centenáriumi évében (1981), másrészt mint alcíme jelzi — „népdalok, népmesék, népszokások, eredetmondák a magyar nyelvterület legkeletibb részéről”. A csángó folklor e kötetbe gyűjtött valamennyi darabja — miként Domokos Pál Péter a bevezetőben írja — „közelebb hozhatja ezt a jogaiban, öntudatában oly régóta megnyomorított, elfeledve élő magyar kisebbséget, azokat a magyarokat, akiknek megmentésére életemet szenteltem, s *akik helyett szólnom kell*”. (kiemelés tőlem P. G.)

A bevezetőt követő, a könyv címével meg egyező tanulmány azt ismerteti, miként került kapcsolatba Bartók a moldvai csángók népdalaival. Mert, bár utazását hosszú időn keresztül próbálta megvalósítani, a „fogadási készség ellehetetlenülése” folytán sohasem jutott el Moldvába. Ami e kapcsolatból megvalósult — kell-e mondani? — Domokos érdeme. Ő első gyűjtőútjára 1929-ben indult el, s mintegy négy hónap alatt bejárta az Ojtoz, Uz, Tatros, Beszterce, Szeret és Prut folyók menti magyar településeket. Majd a gyűjtött 68 népdallal és 86 népdalszöveggel felkereste Bartókot, ki az anyagot átnézve ajánló sorokkal látta el. „Domokos Pál Péter tanár úr moldvai csángó dalgyűjteménye véleményem szerint annyira értékes anyag, hogy tudományos szempontból fontos volna kiadása. 1930. január 25.” A kiadásra 1931-ben, *A moldvai magyarság* című, nagy sikert aratott könyvben került sor.⁶ Együttel ez volt Bartók Béla első találkozása a moldvai csángók népdalaival.

Domokos példája nyomán mások is felkeresték gyűjtési céllal e vidéket, — így Veress Sándor 1931-ben, s Balla Péter 1933-ban. Az általuk feljegyzett dalokat ugyancsak bemutatták Bartóknak. Domokos 1932-es gyűjtőútja során, melyet egy köberes kocsin tett, a hallott népdalokat fonográfra vette, s ezeket aztán maga Bartók jegyezte le. (Ekkori gyűjtése 1940-ben megjelent, *Mert az idő napkeletre fordul* című könyvében kapott nyilvánosságot.) A későbbiekben még többször felkereste a vidéket, s az útjai során megismert legkiválóbb nótafákat — a Bákó megyei Trunkról Szabó Ferencet és Benedek Péter családotul, valamint a Csik megyei Kászonimpérről Veress Istvánnét — 1938-ban Budapestre hozta. Az általuk énekelt dalok felvételét — melyek később hanglemezen is megjelentek — a Magyar Rádió stúdiójában Bartók Béla irányította. Bartók kapcsolatai a moldvai csángómagyarokkal tehát a Domokos és követői által lejegyzett, illetve fonográfra vett dalokra, s a fővárosunkba hozott néhány énekessel való személyes találkozásra korlátozódott. Domokos Pál Péter gyűjtései viszont „Petrás úttörő mutatványainak szinte teljes elfeledése miatt a csángó balladavilág újrafelfedését, illetőleg az iránta való érdeklődés feleledését eredményezte”.⁷

A könyv következő részében az 1938-ban

hanglemezre vett — ma már alig elérhető — népdalok kottái és szövegei találhatóak. Végül tizenöt archaikus magyar nyelven elmondott mese, népszokás, eredetmondák zárja a művet. A kötet hangulatába jól beilleszkedik Imets László csikszeredai grafikusművész hét oldalt betöltő, a mesékhez készített fametszete.

Ismertetésünket pedig zárjuk a reménnyel. Reméljük ugyanis, hogy Domokos Pál Péter kiadásra váró új munkáit, mint a hajdani *Csik vármegye monográfiája*, *A moldvai magyarság átdolgozott és kibővített változata*, vagy a Rajeczky Benjammal közösen írt *Csángó népzene III. kötete*⁸, hamarosan kézbe vehetjük.

Dr. Polgárdy Géza

Bél Mátyás emlékezete

Szerk.: Marton István

(*Kiadja Balatonkeresztúr Tanács, 1982.*)

Ez a kis, Balaton-parti falu: Keresztúr, a Mecseki Ércbánya Vállalat támogatásával jelentette meg az 1978. szeptember 28-i, Balatonkeresztúron tartott Bél Mátyás-emlékülés anyagát.

A 300 esztendeje született nagy magyar tudós, a magyarországi újságírás ősapja, a Nova Posoniensis megalapítója, Anonymus első kiadója, az új Magyarország történeti-földrajzi leírója volt. Bél Mátyás írta le elsőnek és hitelesen a Balatont is; ő közölte az első hiteles térképeket hazánk tájairól. Ruffy Péter írta Bél emléket idézve: „Mindent megtett azért, hogy a vad homályban tisztán lássunk, számot vessünk a valósággal: kik vagyunk, mennyien vagyunk, hol élünk, milyen tájon, tuskés bozótban, letarolt sivatagon, hogyan kezdünk neki egy új ország építéséhez?” Egyik nagy humanistánk, Oláh Miklós esztergomi érsek már századokkal korábban megpróbált összefoglaló művet írni Hungáriáról. Bél Mátyás kiadta Oláh könyvét, s megkísérelte, hogy a korabeli Magyarországról adjon pontos leírást.

Bél Mátyás példájával arra tanít, hogy abból kell kiindulnunk, ami van, azt kell felmérnünk, ahhoz kell szabnunk értelmes, józan terveinket, ami rendelkezésre áll. Latin nyelven írt műveivel őrizte a műveltség ősi egységét. Keresztury Dezső emléktábla-avató beszédét idézve: „Művei a XVIII. századi, romjaiból lassan feltápászkodó Magyarországról szóló ismereteinknek máig élő forrásai. Felvilágosított szellemével a jövőt szolgálta, annak a történelmi Magyarországnak jövőjét, melyben hagyományos szövetségben és munkamegosztásban, békés alkotómunkában élnek együtt a Duna-medence népei.”

A kötetben olvashatjuk Somogyi Sándor földrajztudós és Mészáros Vilmos tanulmányát, Zákonyi Ferenc kitérő Balaton-kutatónk, valamint Lóczy István, Látos Dezső, V. Kovács Sándor és Tóth István korreferátumait. Mészáros Vince vázlatos bibliográfiája szerint Bél Mátyásnak 22 fontos munkája jelent meg. A kéziratban maradt részt örököseitől gr. Batthyány József kalocsai érsek vásárolta meg — de szállítás közben a ládák a Dunába estek, s a kéziratok többségükben hasznavehetetlenné rongálódtak. Így is ránk maradt 5 kötetben 10 megye leírása. Bél könyveiben foglalkozott a paraszti élettel, a mezőgazdasággal, a finnugor nyelvvel, valamint a rovásírással. Pedagógusként (a pozsonyi liceum rektora volt) ő oktatott először földrajzot, magyar történelmet, francia nyelvet taníttatott, s rendszeresítette az osztályzást.

¹„...édes Hazámnak akartam szolgálni...” Kájóni János: *Cantionale Catholicum*; Petrás Ince János: *Tudósítások*. Összeállította: Domokos Pál Péter. Szent István Társulat, Budapest, 1979. 1519. old. — *Ioan Ferent: A kunok és püspökségük*. Fordította: Domokos Pál Péter. Szent István Társulat, Budapest, 1981. 154. old. — *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal*. Népdalok, népmesék, népszokások, eredetmondák a magyar nyelvterület legkeletibb részéről. Összeállította: Domokos Pál Péter. Szent István Társulat, Budapest, 1981. 116. old.

²Született Csiksomlyón, 1901. június 28-án
³*Szabó Botond: Bűvös körben*. Confessio, 1982. évi 2. szám 126. old.

⁴*Beke György: Magunk keresése*. Kriterion, Bukarest, 1972. 37. old.

⁵Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, Bukarest, 1982. 418. old.

⁶*A moldvai magyarság 1944-ig még három kiadást ért meg.*

⁷*Szabó T. Attila: A hazai magyar népbaldagyűjtés életútja*. In: *Balladák könyve*, Kriterion, Bukarest, 1970. 27. old.

⁸*A Csángó népzene I—II. kötetét a Zene-műkiadó jelentette meg 1961-ben.*

A balatonkeresztúri tanácskozás sajtóvisszhangjának közlése kárpótol bennünket a sokévi késedelemért. Az orosz, német, angol nyelvű összefoglalók is biztonnal segítenek majd a Balaton-vidék turizmusáról is álmódzó nagy tudós emlékének ébresztésében. A tanácskozás anyagának közlése további lendületet adhat a Bél Mátyás-kutatásoknak, s talán az évforduló meghozza a rég várt Bél Mátyás-bibliográfiát, s műveinek gyűjteményes kiadását.

Bél Mátyás Széchenyi előfutára volt, a magyar tudományos gondolkodás — csakúgy mint a művelt közönség — önmagát tiszteli meg gazdag életművének jobb megismerésével.

Szijártó István

Jakabos Odön:

Indiai Útinapló

Kőrösi Csoma Sándor nyomában
(Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1983.
447 old.)

Székely legény egy indiai temetőben, vékony, szívós, kemény arcú. Fehér ingben, gombos mellényben, lábára feszülő székelyharisnyában. Jakabos Odön, a közelmúltban fiatalon elhunyt erdélyi világotutazó képe van előttem. Földijének és nagy példaképének, Kőrösi Csoma Sándornak dardzsilingi sírja mellett áll, ahová egy marék hazai föld képeben vitte el a szülőföld üzenetét, és amelynek porairól ugyancsak maroknyi rögöt vett magához, hogy hazatérve szétszórja az egykori Csoma-porta százados diófái között.

Nem tudományos becsvággyal indult, mint a tudós orientalista *Kőrösi Csoma Sándor* történelmünk ősi forrásainak felkutatására. Nem is a hazai bajok orvoslására gyűjtögetett követhető módszereket, tapasztalatokat, mint századunk erdélyi világjárója, az apostoli elhivatottságú, szociológiai szemlélettel átitott *Balázs Ferenc*. Jakabos Odönt a szürke és kilátástalan hétköznapiakból való kitörés vágya indította útnak, a mindig újabb utáni olthatatlan vágy hajtotta tovább és tovább, míg végül — Kőrösi Csoma nyomát követve szinte emberfeletti vállalkozással — útja szimbolikus jelentőségűvé emelkedett. Napjaink egyik sajátos arcú példaképe ő, aki kiváló önismerettel felmérte lehetőségeit és képességeit, minden energiáját összpontosította egyre merészebb és merészebb tervei megvalósítására.

Kézdivásárhelyről indult. A középiskola elvégzése után technikusai képzést szerzett, majd vasúti forgalmistaként dolgozott. Élve

a kedvezményes utazás lehetőségével bejárta Erdélyt, egész Romániát, majd egyre nagyobb köröket írva 1968-ban kerékpárral Magyarországot és Csehszlovákiát, 1970-ben alkalmi járművekkel és részben gyalog Nyugat-Európát. Nagy szorgalommal és gyors eredménnyel nyelveket tanult, angolt, németet, eszperantót — indiai utazása előtt hindit és urdut is. Útiterveit önnön leleményességére, igénytelenségére, türeklenségére, ezen kívül több, mint 300 külföldi levelezőtársának erkölcsi és anyagi támogatására építette — adott alkalommal viszonzást ígérve.

Útjaira mind fizikai, mind szellemi tekintetben tervszerűen és keményen készült. Az erőltetett igénybevétel azonban korán kikezdte a szervezetét, elsősorban a tüdejét, a távolkeleti út nélkülözései pedig még inkább aláásták egészségét. Hazatérve, versenyt futva az idővel, mindenekelőtt igyekezett továbbadni nem mindennapi élményeit, tapasztalatait. Mozgalmas élete csaknem tíz évig hátráltatta útinaplójának sajtó alá rendezését. Félbemaradt munkáját korai halála után felesége fejezte be.

Jakabos Odön útinaplója 1972. október 15-i indulásától 1973. június 30-án Csomakőrösrre érkezéséig, a majdnem háromnegyed eszterdeig tartó utazás élményeit, napi eseményeit tartalmazza, aprólékos részletességgel. Nem nyújt hézagatlan leírást, nem pótol útikalauzt. Egy 32 éves fiatal székely ember személyes benyomásai tárulnak elénk, s ezek eltérnek mindentől, amit eddig az indiai szubkontinensről olvashattunk. Az útikönyvek sznobiságtól mentesnek éppen nem mondható megközelítése helyett *a mi szemünkkel* nézi a világot, *hazai léptékkel* mér. A Szuvárnát a Maroshoz, a Gangeszhez az Olthoz, árvizét az Al-Dunához hasonlítja, az éghajlati sajátosságokat a Kárpátok vidékének fekvéséhez, földrajzi adottságaihoz viszonyítja. Utazónk felhasználja az útikönyvek és prospektusok tájékoztatóit, programja azonban a baráti kapcsolatok térbeli láncolatához igazodik és elsősorban az innen megközelíthető kulturális értékeket foglalja magába.

Milyen elemekből szövődött ez az egész Indiát sűrűn lefedő baráti hálózat? Jakabos levelezőtársai túlnyomórészt diákok és kistisztviselők voltak, de akadt köztük számos orvos, mérnök, ügyvéd, kereskedő, sőt szerzetes és egyetemi tanár is. Ha a diákok családját is tekintetbe vesszük, a nyomorgó szegényparaszttól a gazdag nagyvállalkozóig szinte minden szociális csoporttal és társadalmi réteggel találkozhatott. A világot nem légkondicionált szállodák ablakából figyelte, mint hivatalos kiküldetésben kint tartózkodó honfitársai. Aludt isten háta mögött, pár házas falucskában, szalmatető viskó földes padlójú kamrácskájában, egérrel, patkánnyal, moszkítóval viaskodva, aludt farmon, diákszálláson, kolostorban, vasúti váróteremben, mecsethez tartozó menedékhelyen és mindenfajta városi otthonokban. Megfordult hindu, mohamedán, dzsaina, szikh és keresztény családoknál: mindegyikben más szabályok, kötıtségek határozzák meg a csa-

lád szerkezetét, életmódját, a szokásokat, az étkezést és a lakásvizonyokat. Sodródott napokig tartó tavaszi locsolkodásban, részt vett egy dél-indiai falu termésvarázsló ünnepén és láthatott vízestáiban elhelyezett halottas emlékmáglát Delhi központjában, egy emeleti lakás szőnyegén. Mindenhol barátként fogadták és mindenhol családtagként búcsúztatták — kivéve a muzulmán családokat, akiknél városi viszonyok között komikus nehézségekbe ütközött az asszonyok elrejtése. „Megpróbálok mindenütt alkalmazkodni — írja, ez az egyetlen módja, hogy utamon haladhassak.”

Támaszpontjai között egyedül vándorolva a legszegényebbek életét élte. Hivatalos fórumokhoz elvből nem fordult támogatásért (ellentétben Kőrösi Csomával, aki éppen fordítva: csak hivatalos segítséget vett igénybe, bizván abban, hogy azt tudományos munkásságával viszonozhatja). Otthonról egyetlen háziállattal, meghívólevéllel és öt dollár költőpénzzel indult el, ezt a jelképes összeget érintetlenül vitte haza. Ha a jól megszervezett vendéglátó-hálózatban előre nem látott zavar jelentkezett, vállalta akár a pusztai földön, a szabad ég alatt hálást, s a koplalást is. A melegebb tájakon hindu öltözékben járt, saruban, vagy anélkül. Ünnepi székely ruháját akkor öltötte fel, mikor Kőrösi Csoma Sándor nyomdokain haladt. Mindig 3. osztályon utazott, zsúfolt körülmények között, nem ritkán a csomagtartón vagy a vonat tetején, kétes tisztaságú ételre, italra kényszerítve. „Amit ők kibírnak, azt én is ki fogom bírni.” Szerencséje volt, pedig kolera és feketehimlő is környékezte. Ha helyzetét egyszer-másszor már elviselhetetlennek érezte, fegyelmelte a feszesre tervezett vállalkozás: India megismerése, Kőrösi Csoma Sándor útjának követése. „A nekvivágás — vallotta egy korábbi interjúban — és itt nemcsak az utazásra gondolok, lépés álmaink, terveink, célunk, onmagunk megvalósítása felé, akár a legnagyobb áldozatok árán is. Aki erre képtelen, örökre elszalasztott lehetőségeit sirató félelme marad.”

Jakabos Ödönt lelkiereje, edzettsége, türeklépessége, rugalmassága és mindenekelőtt *embersége* kibontakoztatta, önnön csúcsára juttatta. Nagy szorgalommal kutatta fel és másolta a kalkuttai Ázsiai Társaság könyvtárában fellelhető, Kőrösi Csomára vonatkozó irodalmat és egy dardsilingi dokumentumgyűjtemény darabjait. Munkájával a hazai tudományos kutatást kívánta segíteni. Bármilyen vasakarattal tört is azonban céljai megvalósítására, Kőrösi Csoma Sándor útjának északi, határ menti szakaszát — biztonsági okok miatt — nem sikerült bejárnia.

A napi beszámolókra tördelt élménymozzajokból szines, mozgalmos kép bontakozott ki a *mai India hétköznapjairól*, a világ egyik legszegényebb országának gondjairól és adottságairól. Jakabos rendszeresen olvasta a helyi angol nyelvű újságokat, és a legjellemzőbbnek vélt híreket (társadalmi mozgások, természeti csapások, járványok, rendőri esetek) naplójában is rögzítette. A társadalmi,

gazdasági helyzetet kívül a természeti tájakat is bemutatja a napló, pusztító vagy átkos, másutt harmonikus, vagy éppen fenségesen szép mivoltukban.

Az *Indiai útinapló* tanulságos, lebilincselő olvasmány. Elidegenedés felé hajló világunkban barátságra, testvériességre, emberségre, érdemes célok választására és állhatatos követésére, eszméink tudatos vállalására ösztönöz.

Havas Gáborné

Magyar Névtani Dolgozatok,

1–32.

Szerk.: Hajdú Mihály

(*Kiadja az ELTE Bp., 1976–1983*)

A nyelvészet egyik kutatási irányzatának tekinthető a nevek tudománya, a névtudomány. Ennek a meglehetősen régi hagyományokra visszatekintő ágazatnak az utóbbi évtizedben kutatóhelye alakult ki az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportján. A Névkutató Munkaközösségnek tagjai egyetemi oktatók, valamint nappali és levelező tagozatos egyetemi hallgatók, s rajtuk keresztül szoros a kapcsolat az önkéntes nyelvjárású és néprajzi gyűjtőkkel. 1974 óta jelenik meg egyetemi gondozásban a *Magyar Személynévi Adattárak sorozat*, amelynek első félszáz füzetében több önkéntes gyűjtő, kutató kapott publikációs lehetőséget. 1979-ben a munkaközösség rendszeres tudományos periodikát indított *Névtani Értesítő* címmel (szerkesztője: Hajdú Mihály és Mező András). És 1976-tól ugyanennek a munkaközösségnek a gondozásában lát napvilágot a *Magyar Névtani Dolgozatok* című, tudományos rangú kiadványsorozat. A sorozat szerkesztője, Hajdú Mihály 1983-ig 32, kis alakú „kék füzetet” adott közre. A „kék füzetek” példányszáma általában 250–300, ami lehetővé teszi, hogy az érdeklődők kapjanak belőle (természetesen az elsőbbség ez esetben is a könyvtáraké, tudományos intézményeké).

A *Magyar Névtani Dolgozatok* (továbbiakban MND) az alapítása óta eltelt nyolc esztendőben a következő témákkal foglalkozott: történeti és jelenkori személyneveink, szépirodalmi névhasználat, állatnevek, helynevek és intézménynevek. A legnagyobb buzgalom a helynevek kutatása iránt irányult; a 32 füzetnek majdnem a fele — 15 — foglalkozik a helynevekkel. A többi területen eléggé egyenletesen oszlanak meg a „kék füzetek”.

A MND első füzetében *Juhász Dezső* Nagykörű helyneveit adta közre. A szerzőnek fő célja az élő, de egyes esetekben már visszaszoruló helynevek, földrajzi nevek összegyűjtése volt. *Juhász Dezső* munkáját az is sürgette, hogy a gyűjtést megelőző évben került az általa vizsgált terület véglegesen nagyüzemi művelés alá. Az első részben közli a kül- és belterületi helyneveket (Adattár), majd a nevek jelentéstani és alaktani vizsgálatára is sort kerít. Ennek jelentőségét külön is ki kell emelni, hiszen nem elég a helynevekből pusztán csak „szótárt” csinálni, hanem az adatgyűjtésnek ki kell terjednie a név eredetére, jelentésére (már a helyszínen), s ha nem kaptunk eléggé biztos választ, akkor a tudományos etimológiák adaléka is elengedhetetlen. Ezek alapján tárul elénk egy-egy tájegység sokarcúsága. Hasonlóan jól szerkesztett munka *Mészárosné Varga Mária*é, aki Bazsi helyneveit gyűjtötte össze (MND, 6.). A szerző összegzésében féltő szóval írja: „Fel kell figyelniünk a viszonylag sok névváltozatra, melyek a külterületen ma is élő nevek. Féltő, hogy a XX. századi életforma leszűkíti a falu névhasználatát is, s a ma még színes helynév-variációkból csak a kommunikáláshoz szükséges egyet hagyja meg.” Hasonló módon rendszerezte *Radátz Judit* Cödöllő helyneveit (MND, 14.). *J. Szabó Erzsébet* szintén a huszonegyedik órában látott hozzá az egykori falu, ma Budapest dinamikusan fejlődő kerülete, Rákospalota helyneveinek összegyűjtéséhez (MND, 9.). Mint bevezetőjében írja, Rákospalotán a külterület rohamosan belterületté válik, s ezzel együtt feledésbe merülnek a helynevek. Rákospalota — a XV. kerület — helyneveit azért is volt szerencsés vállalkozás összegyűjteni, hiszen ma már Budapest lévén bizonyára elkerülte a megyei földrajzinév-gyűjtők figyelmét. Hasonló gyűjtőmunkára égető szükség lenne Káposztásmegyér, Cinkota, Mátyásföld és a terjedelmes, egykori *Rákosmező* területén is! Egy egész megyényi összegyűjtött névanyag alapján *Ördög Ferenc* arra vállalkozott, hogy az MND 12. füzetében közreadja Zala megye helységneveinek rendszerét. A szerző — neves névkutató és zalai pedagógus — munkájának célját a következőkben jelölte meg: „Az itt közzétett tipológiával azt a célt tűztem eredetileg magam elé, hogy a tudományos ismeretterjesztés derékhadát képező tanároknak módszerbeli segítséget nyújtsak.” A szerző három nagy csoportba rendezi Zala megye neveit. Az elsőbe tartoznak a magyarság által adott nevek [a tájról, tájrészletről kapta a nevét pl. *Egervár, Füzvölgy*; a lakosság foglalkozásáról pl. *Zalaszántó* (1236: *Sam-tou*), *Esztérgály*; az első lakosok nemzetiségéről pl. *Sztyeglyel, Sümegcsehi*, a birtokosról pl. *Babosdöbréte, Zalacsány*; a helység templomáról pl. *Alsószenterzsébet*; a vásártartási jogról pl. *Pórszombat*]. A második csoportba tartoznak a nem magyarok adta nevek, a harmadikba pedig a bizonytalan eredetűek. (Azért érdemes a tipológiát kicsit részletesebben ismertetni, mert a tartalomjegyzékből, sajnálatosan, nem derülnek ki az al-típusok!)

zékéből, sajnálatosan, nem derülnek ki az al-típusok!)

Halász Péter három, részben vagy egészben magyar lakosságú moldvai falu helynévanyagát gyűjtötte össze. Magyarfalva és Lészped helyneveit meglehetősen nehézséggel sikerült egybeszednie. (Az anyag jelentős részét az Egyházaskozárra települt csángó-magyarok körében jegyezte föl.) Ónfván (Onyest) 1960-ban személyesen gyűjtött. A három faluban a helynevek száma nem túl magas — egyikben sem éri el, legföljebb megközelíti a kétszázat. Mégis tiszteletre méltó teljesítményről van szó, s föltehetőleg ma már „muzeális értékűnek” számítható adatait talán senki sem pontosíthatja többé (MND, 19, 26, 32.).

R. Nagy Vera a fölfedezők izgalmaival járta a barlangokat, és szerencsésen a névtudomány számára is „fehér foltot” térképezett föl. Négy budai barlangban végzett helynévvizsgálatot (MND, 5.). Adattárában közli a kövek, termek, folyosók, ágak, aknák — gyakran tréfás — elnevezéseit. Milyen jó volna, ha barlangászaink buzgó kutatásait több hasonló névkutató is követné!

Három füzet foglalkozik az utcanevekkel. *Molnár György* Székesfehérvár, *Urban Teréz* Nyíregyháza, *Fülöp László* Kaposvár utcaneveit választotta vizsgálat tárgyául. A nemrégiben tragikusan elhunyt kiváló nyelvészünk, *Matijevics Lajos* e sorozatban publikálta a jugoszláviai Ferenc-csatorna víznevei című dolgozatát (MND, 23.). A szerző a régi Bács-Bodrog megye víznévanyagát gyűjtötte, s az itt közölt tanulmánya mindössze csak egy rendkívül gazdag részfejezete ennek a témának.

Történeti helynévanyagot ad közre *Hajdú Mihály* és *Molnár József* munkája, amelyben az eddig ismert legrégebb magyar térkép — *Secretarius Lazarus* 1510 és 1520 között készült munkája — helynévanyagát közlik rendszerre (MND, 7.). *É. Kiss Sándor* pedig Révész Imre 1853-ban készült helynévgyűjteményét rendezte sajtó alá (MND, 21.). Révész Imre helynevei eredetileg az Új Magyar Múzeumban láttak napvilágot. A balmazújvárosi prédikátor ugyanitt javasolta a magyar „tájékok” neveinek gyűjtését, egy tanulmányában pedig a névtan jelentőségéről is értekezett.

Az MND kötetének másik jelentős témája a személynevek vizsgálata. *G. Dombai Mária* Seregélyes becenévrendszerét vizsgálja föl. Orvendetes, hogy a nevek használatának körét is vizsgálja (MND, 2.). Külön ismertetést igényelne a két írói személynévadalással foglalkozó tanulmány (*Vitányi Borbála* Tömörkény István műveit, *Helényi Piroska* Petőfi költészetét vizsgálta meg ebből a szemszögből (MND, 11, 29.)). Kétségtelenül a legizgalmasabb témák közül választott *Gulyásné Mátraházi Zsuzsanna*, aki Napjaink különleges keresztnévdivatja címmel az egyéni és közilést hűen tükröző jelenséggel foglalkozott. Azokat a keresztnéveket vizsgálta, amelyeket csak a Nyelvtudományi Intézetől kapott igazolás fejében lehet anyakönyvezni. A szerző az engedélyezett és

nem engedélyezett neveket a jelentésükkel egyetemben sorolja föl. Hasznos munka, mert kitűnő kordokumentum, tudományos értékű, szórakoztató és nevelő olvasmány is egyben (MND, 15.). A névkutatók számára hézgapótló kézikönyvet bocsátott ki *Hajdú Mihály* Keresztnevszótárak repertórium címmel (MND, 3.).

Az állatnevek iránt érdeklődő gyűjtők első sorban a kutyanekkel foglalkoztak. A hat, állatnevekkel foglalkozó füzet közül négyben találni kutyanéveket. *Knausz Ágnes* a nagykanizsai Hevesi Sándor Művelődési Központ honismereti szakkörének tagjaként kezdte el gyűjteni az állatneveket. Az MND 16. füzetében a miklósfai állatneveket a következő szempontok szerint osztályozta: 1. a névadás indítéka, 2. a nyelvi eszköz, 3. a nevek alakitási jellemzői szerint. Ahol lehetett, még gyakorisági számításokat is végzett. *Paulusz Julianna* a Nagykanizsa környéki szarvasmarhanévek vizsgálatánál (MND, 20.) már a névöröklődés kérdésével is foglalkozott. *Nagy Géza* szülőfalujára, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Karcsa névvilágáról már több helyütt publikált. Ebben a sorozatban az 1959 és 1979 közötti állatneveket tette közzé. Rendszerezésének alapja az állatnevek eredete (főnévi, melléknévi, egyéb). Munkájának egyik kiválósága egy táblázat, amelyben az 1959-ben és az 1979-ben végzett gyűjtés eredményét hasonlítja össze. Ebből például azt is megtudhatjuk, hogy 1959-ben a falu 24 bikája közül mindegyik rendelkezett névvel, 1979-ben a 14 bika közül már csak 5-nek volt neve. 1959-ben kb. 1000 kakas volt a faluban, s ezek közül 3-nak volt neve, 1979-ben kb. ugyanennyi „kakasmennyiségre” csak egy név jutott! Nagy Géza karcasai gyűjtésében egy libanév, három papagájnév is szerepel. Sajnáljuk, hogy érdeklődése nem terjedt ki a *szamárnevekre, kecskenevekre* is, amelyek ha kis számban is, de biztosan találhatóak a faluban (MND, 22.).

Az intézménynevekhez két füzet szolgált adalékkot. *Solymár Imre* a termelősövetkezetek neveit gyűjtötte össze. A füzet témaválasztását illetően mindenképpen úttörő jellegű, ám megoldását tekintve szétszórta. Ajánlatos lett volna adattárszerűen a teljes névanyag bemutatása, s csak ezek *mellől* szentelni teret a társadalmi-politikai változásokat hűen tükröző gyakorisági vizsgálatokra. A termelősövetkezeti nevek egyébként a következő nagyobb egységeket látszanak képezni (a szerző típusai); 1. személynévtípusú szövetkezetnevek (pl. *Dózsa, Kossuth*); 2. szimbólumnév-típusúak (pl. *Új Élet, Béke, Lenin Hagyatéka*); 3. tájnevek (*Göcseji Úttörő, Rákos Mezeje*) MND, 10. *Antalné Szabó Ágnes* az intézménynevek szerkesztését és helyesírását vizsgálja. Számomra kicsit érthetetlen a füzet címe: *Névírás-szociológia az intézménynevekben*. Helyesebb, egyszerűbb lett volna: *Intézményneveink szociológiája*. A téma egyébként rendkívül aktuális és nyelvvelőinknek is kiemelt feladat (MND, 28.).

Herényi István olyasmire vállalkozott az MND 24. füzetében, amely nemcsak névtudományi, hanem néprajzi szempontból is újszerű. Közreadja Alsóőr genealógiáját (származástáblát) (MND, 24.). A falu társadalomnéprajzát kutatóknak rendkívül fontos, forrásértékű munka ez!

Sorozaton belüli „sorozat” a *Tulajdonnevek a magyar népmesékben* című két füzet. Az első 1981-ben *Marosi Teréz* rendezte sajtó alá, a második 1983-ban *Balázs Géza* (MND, 13, 30.). Az első füzet a Magyar Népköltési Gyűjtemény és az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény teljes mesei névanyagát dolgozza fel, a második 17 régebbi és újabb tájú mesegyűjtemény névanyagát tartalmazza. A gyűjtőmunkát az ELTE folklorisztikai szemináriumainak hallgatói végezték. Ez a két füzet végső soron a magyar népmesei publikáció nagy részének tulajdonneveit tartalmazza. A két összeállító azonos kategóriákat használ (pl. valódi, bibliai mesei személynevek, állatnevek, valódi, mesei helynevek, egyéb), de a második füzetben sok helyütt idézetek segítségével a mesei név „jelentését” is megadják a munkatársak.

A „kék füzetek” eddigi tanulmányai fölvilágították a névtani kutatások néhány, de még korántsem mindegyik lehetséges aspektusát. Sok munka bizonyítja a névtudomány interdiszciplináris jellegét, a más tudományterületekhez való vonzódást, kapcsolatot. Igyekeztem fölhívni a figyelmet az ötletes tanulmányokra, s hasonlókhöz kell erőt és bátorságot kívánni az újabb kutatóknak. A lehetőség — a „kék füzetek” sorozat — tovább él.

Balázs Géza

Az MND eddigi köteteinek legfontosabb bibliográfiai adatai:

1. *Juhász Dezső*: Nagykorú helynevei. Bp., 1976; 2. *G. Dombai Mária*: Seregélyes Becsenévszótár. Bp., 1976; 3. *Hajdú Mihály*: Keresztnevszótárak repertórium. Bp., 1977; 4. *Molnár György*: Székesfehérvár utcanéveinek névtani vizsgálata. Bp., 1977; 5. *R. Nagy Vera*: Helynévvizsgálat négy budai barlangban. Bp., 1977; 6. *Mészárosné Varga Mária*: Bazsi helynevei. Bp., 1978; 7. *Hajdú Mihály—Molnár József*: Az első magyar térkép helynevei. Bp., 1978; 8. *Urbán Teréz*: Nyiregyháza utcanévei. Bp., 1978; 9. *J. Szabó Erzsébet*: Rákospalota külterületi helynevei. Bp., 1981; 10. *Solymár Imre*: Mezőgazdasági termelősövetkezetek nevei Magyarországon. Bp., 1981; 11. *Vitányi Borbála*: Személynévadás Tömörkény István műveiben. Bp., 1981; 12. *Ordög Ferenc*: Zala megye helységneveinek rendszere. Bp., 1981; 13. *Marosi Teréz*: Tulajdonnevek a magyar népmesékben. Bp., 1981; 14. *Raázt Judit*: Gödöllő helynevei. Bp., 1981; 15. *Gulyásné Mátraházi*

Zsuzsanna: Napjaink különleges kereszt-névdívatja. Bp., 1981; 16. Knausz Ágnes: Kutya-, ló- és szarvasmarhanevek Miklós-fán. Bp., 1981; 17. Fülöp László: Kaposvár utcaneveinek névtani vizsgálata. Bp., 1981; 18. Tóth Éva: Letenye és Sormás kutyanevei. Bp., 1981; 19. Halász Péter: Magyarfalu helynevei. Bp., 1981; 20. Paulusz Julianna: Szarvasmarhanevek Nagykanizsa környékén. Bp., 1981; 21. É. Kiss Sándor: Révész Imre 1853 évi helynévgyűjteménye. Bp., 1981; 22. Nagy Géza: A bodrogközi Karcsa állatnevei (1959—1979). Bp., 1981; 23. Matijevics Lajos: A jugoszláviai Ferenc-csatorna víznevei. Bp., 1981; 24. Herényi István: Alsóőr genealógiája. Bp., 1982; 25. Névtudományi tanácskozás Kalocsán (1978. július 27.). Bp., 1982; 26. Halász Péter: Lészped helynevei. Bp., 1983; 27. Biskopics Éva: Kiskanizsai kutyanevek. Bp., 1983; 28. Antalné Szabó Ágnes: Névtudományi és szociológia az intézményekben. Bp., 1983; 29. Hetényi Piroska: Személynévhasználat Petőfi költészetében. Bp., 1983; 30. Balázs Géza: Tulajdonnevek a magyar népmesékben II. Bp., 1983; 31. Paulusz Julianna: Nagykanizsa kutyanevek. Bp., 1981; 32. Halász Péter: Ónfalva (Onyest) helynevei. Bp., 1983.

Castrum Novum

Az Érsekújvári Járási Múzeum évkönyve 1.
(1982. 118 old.)

Az érsekújvári járási Múzeum szakemberei egyre többet hallatnak magukról. A Castrum Novum című gyűjteményes kiadvány szlovák és magyar nyelvű első száma a járási múzeum tudományos kutatómunkájának eredményeivel foglalkozik. Az Érsekújvári járás területe a szlovák és a magyar etnikum határán húzó-

dik. Ezért érthető „a múzeum célkitűzése, hogy alaposan áttekintse azokat a fellelhető anyagokat, melyek a magyar és a szlovák dolgozók együttélésére utalnak, hozzáférhetővé téve az együttélés eredményeit a művelődés, gazdaság, néprajz stb. területein” — olvashatjuk az előszóban.

Az évkönyv első tanulmányát Vida István, a Múzeum igazgatója írta *Az érsekújvári múzeum történetéből* címmel. Írásából megtudjuk, hogy a múzeum dolgozói jelenleg ideiglenes helyiségekben dolgoznak, az épület felújítása után pedig minden feltétel adott lesz az igazi múzeumi munkára. Majd Liszka Józsefnek, a múzeum régészének összefoglalója következik *A kora bronzkori sírok Csornokról* címmel. A további régészeti tárgyú tanulmányok: Tócsik Anton *Középső-bronzkori sírok az érsekújvári Berekben* címmel irt összefoglaló tanulmányt. Bujna Jozef a csúzi *Kelta temető*ről tudósít. Hanuliak Milan és Zábajnik Jozef a *helembai régészeti feltárásokról* (1977—1981) számol be, Nevizánkys Gábor pedig *Meneteles bejáratú házak Kéméntről* címmel készített ismertetést.

Gudmonová Helena a *Zitvabesenyői magyarok hagyományos népviseletéről* ír. Haverla Miroslav először *Bernolák Antonra*, a nagy szlovák nyelvészre és irodalmárra emlékezik, aki 1797—1813 között dolgozott Érsekújvárott, majd az évkönyv zárótanulmányában a *Forradalmi hagyományok szobáinak rendeltetése a tömegpolitikai munkában* címmel irt áttekintést. Dudová Alena az érsekújvári céhek történetéről tudósít.

A Múzeumi évkönyv anyagát a múzeum szakembereinek tanulmányaiból és a Nyitrai Régészeti Intézet munkatársainak munkáiból állították össze. A szöveges beszámolókat értékes fényképek, rajzok és szakirodalom egészíti ki. Tudjuk, hogy az évkönyv első száma nem meríthette ki sem tematikailag, sem terjedelmileg az Érsekújvári járással kapcsolatos egész kutatási programot. Érdeklődve várjuk tehát a folytatást.

Százaz Pál

Észak-Magyarországi hímzés a XIII. század közepéről (Hornyák László rajza)